

ΑΝΑ ΤΑ ΚΑΛΑΒΡΥΤΑ

ΑΡΟΑΝΙΑ ΟΡΗ—ΥΔΑΤΑ ΣΤΥΓΟΣ

Ἐν τοῖς μεθερίοις τῶν νῦν ἐπαρχιῶν Καλαβρυτῶν καὶ Κορινθίας καὶ μεταξὺ τῶν νῦν δήμων Νωνάκριδος (Κλουκινῶν), Σουδενῶν, Κλειτορίας καὶ Φενεοῦ, καὶ μεταξὺ τῶν ἀρχαίων πόλεων Κυναίθης, Κλείτορος, Νωνάκριδος καὶ Λουσῶν, ὑψοῦνται νῦν τὰ ὀνομαστὰ Ἀροάνια ὄρη, ἅτινα οἱ μὲν ἀρχαῖοι ἐσχέτιζον γλωσσικῶς πρὸς τὸν Ἄορνον (Ἄδην) διὰ τὰ ἐν αὐτοῖς ὕδατα τῆς Στυγός, ποταμοῦ τοῦ Ἄδου, νῦν δὲ καλοῦνται ὑπὸ τοῦ λαοῦ Χελμός καὶ ὑψοῦνται 2355 γαλλ. μέτρα ὑπὲρ τὴν θάλασσαν καὶ εἶναι μετὰ τὸν Ὀλυμπον, Παρνασόν, Ταύγετον καὶ Κυλλήνην τὰ ὑψηλότερα τῆς Ἑλλάδος.

Μία ἐκδρομὴ εἰς Καλάβρυτα καὶ Ἀροάνια εἶναι σήμερον ἐκ τῶν θελκτικωτάτων καὶ ἀξιολογωτάτων. Διὰ τοῦ σιδηροδρόμου τῆς Πελοποννήσου μεταβαίνει τις εἰς Διακοφτόν καὶ ἐκεῖθεν πάλιν διὰ τοῦ ὀδοντωτοῦ σιδηροδρόμου ἀνέρχεται εἰς Καλάβρυτα ἐντὸς 1 1/2 ὥρας. Ἀλλὰ τὸ ταξίδιον τοῦτο διὰ τοῦ ὀδοντωτοῦ εἶναι ὅ,τι ὠραῖον καὶ τερπνόν· πρῶτον ὁ σιδηρόδρομος ἀκολουθεῖ τὴν φάραγγα τοῦ ποταμοῦ Βουραϊκοῦ καὶ ἔχει ἐκατέρωθεν τόσους ἀγρίους βράχους καὶ ἀγριωτάτην φύσιν, ὥστε πρότερον οὐδὲ αἰγες ἠδύναντο νὰ διέλθωσιν ἐκεῖθεν· νῦν ἐτρυπήθησαν οἱ βράχοι, ἐστρώθη πῶς ἢ ὄχθη, πλεισταχοῦ ἐγεφυρώθη ὁ ποταμὸς καὶ οὕτως ἀναβαίνων τις διὰ τοῦ σιδηροδρόμου εἰς τὰ Καλάβρυτα θαυμάζει τοὺς καθέτους καὶ ἀποκρημνοτάτους βράχους ἐκατέρωθεν, τὰ δένδρα αἰωρούμενα ἐπὶ τῶν βράχων καὶ τῶν βουνῶν, ἄνθη καὶ θάμνους τῆς ἀγρίας ἐξοχῆς, τοὺς πολυπληθεῖς καταρράκτας καὶ τὰ ἀφρίζοντα καὶ παφλάζοντα καὶ ἐκκωφαντικῶς ἀλαλάζοντα ὕδατα τοῦ ποταμοῦ, πάντοτε ὄντος ὑπὸ τὴν γραμμὴν, τὸν σιδηρόδρομον μὲ στεναγμοὺς καὶ ἀγωνίαν ἀναβαίνοντα τοὺς ἀνηφόρους μὲ τοὺς φοβεροὺς αὐτοῦ ὀδόντας καὶ τέλος τὴν ὠραιότητα τῆς πέριξ φύσεως ἐν τῇ ἀγριότητι

αὐτῆς· πρὸς τούτοις δὲ θαυμάζει καὶ τὴν ἀνθρωπίνην μεγαλοφυίαν διὰ τὸ σπουδαῖον τοῦτο ἔργον, ὅπερ θεωρεῖται καὶ ἐν τῇ Εὐρώπῃ ὡς τοιοῦτον διὰ τὴν θέσιν, ἐν ἣ ἐγένετο, καὶ ἐν γένει, νομίζω, ὑπὸ ἔποψιν σιδηροδρομικοῦ ταξιδίου εἶναι σπανιώτατον νὰ εὔρη τις καλύτερον ὑπὸ πᾶσαν θεαματικὴν ἔποψιν τοῦ διὰ τοῦ σιδηροδρόμου Διακορτοῦ — Καλαβρύτων, ἐν ᾧ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἡ μηχανὴ δὲν προπορεύεται, ἀλλὰ τοποθετεῖται τελευταία καὶ ὠθεῖ πρὸς τὰ ἐμπρὸς τὸν συρμὸν μετὰ βαρέων στεναγμῶν.

Ἄλλ' ἄφου διέλθῃ τὰς φάραγγας τοῦ ποταμοῦ ὁ σιδηρόδρομος καὶ ἀρχίσῃ νὰ βαδίζῃ ἐν στενῇ πεδιάδι, δηλ. ἀπὸ τοῦ σταθμοῦ τῆς Ζαχλωροῦς, ἐκθαμβώνει τὸν διαβάτην ἀπ' ἀριστερῶν καὶ ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν αὐτοῦ ἐν τῶν θαυμάτων τῶν αἰώνων, ἡ μονὴ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, μεγαλοπρεπὴς καὶ ἀρχαιοτάτη, πλήρης ἀρχαιοτάτων παραδόσεων, μεγαλείου καὶ πολυτίμων χριστιανικῶν κειμηλίων, καὶ ἐκτισμένη ἀκριβῶς ἐντὸς σπηλαίου σκεπαζομένου ἄνωθεν ὑπὸ καθέτως κεκοσμημένου καὶ ὑπερμεγέθους βράχου προσκεκολλημένου ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου ὄρους. Ἐκεῖ δύναται τις πάλιν ν' ἀναγεννηθῇ καὶ νὰ ἐξαφθῇ μέχρι τοῦ θεοῦ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ταύτῃ τῆς χριστιανισμοῦ μονῇ, τῇ κτισθείσῃ πιθανώτατα πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, προσδίδων τὴν ἐκ κηροῦ καὶ μαστίχης πεποιημένην, καταμέλαιναν δ' ἤδη ἐκ τῆς πολυετίας, εἰκόνα τῆς Ὑπεραγίας ἡμῶν Θεοτόκου βασταζούσης ἐν τῇ δεξιᾷ ἀγκάλῃ τὸν Ι. Χριστόν, ἔργον κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Ἀποστόλου Λουκᾶ. Ἐκεῖ ἐν χορείᾳ ὑπερδικασίων μοναχῶν τελοῦνται μεγαλοπροπέστατα καὶ ἐπιβλητικώτατα αἱ ἀκολουθίαι μάλιστα κατὰ τὰς μεγάλας ἐορτάς. Ἐκεῖ θαυμάζει τις τὸ μεγαλεῖον τῆς μονῆς καὶ τὴν φιλοπονίαν τῶν μοναχῶν τῶν μεταβαλλόντων τὴν ἀγρίαν φύσιν τῶν πέριξ εἰς περικαλλεῖς κήπους. Πληθὺς καθ' ἐκάστην ἡμεδαπῶν καὶ ξένων ἐπισκέπτονται τὴν μονὴν καὶ πλεῖστα περὶ αὐτῆς ἔχουσι γραφῇ καὶ μάλιστα ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἱερὸν ἀγῶνα, ὅτε οἱ μοναχοὶ αὐτῆς μετ' ὀλίγων μαχητῶν ἤρκεσαν νάντιταχθῶσι δις εἰς τὸν Ἰμβράτμ, ὅστις δὲν κατώρθωσε νὰ τὴν ὑποτάξῃ.

Περαιτέρω φθάνει τις εἰς τὰ Καλάβρυτα, φραγκικὴν ἄλλοτε πρωτεύουσιν τῆς ὁμωνύμου βαρωνίας (τῷ 1205 μ. Χ.) μὲ φραγκικὸν φρούριον ἐπὶ τοῦ ὑπερκειμένου βουνοῦ, ὀνομαστὴν πόλιν ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος καὶ νῦν μικρὰν πολίχνην ἐν τῷ ἄκρῳ πολυαμπέλου καὶ εἰς σιτηρὰ γονίμου πεδιάδος. Ἐκεῖ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τῆς νῦν ἐπαρχίας Καλαβρύτων βλέπει τις ἐρείπια τζαμιῶν καὶ λουτρῶν καὶ οἰκιῶν

καὶ ἄλλα σημεῖα τῆς τουρκικῆς κυριαρίας. εἶναι δὲ τερπνὴ ἡ διαμονή, καὶ μάλιστα κατὰ τὸ θέρος καὶ μάλιστα τῇ 29 Αὐγούστου, ὅτε τελεῖται ἐμπορικὴ πανήγυρις. Ἔως $\frac{3}{4}$ ὥρας ΝΔ. τῶν Καλαβρύτων ὑφρῶται ἐπὶ κατόπτου βουνοῦ ἡ μεγαλῶνυμος μονὴ τῆς Ἀγίας Λαύρας, ἔνθα κατὰ Μάρτιον τοῦ 1821 συνήλθον οἱ πρόκριτοι τῆς Ἀχαΐας καὶ τῶν Καλαβρύτων Γερμανός, Ζαήμης, Λόντος, Φωτήλας, Θεοχαρόπουλος, Χαραλάμπης, Προκόπιος καὶ ἄλλοι, καὶ ἀπεφάσισαν τὴν ἐναρξίν τοῦ ἀγῶνος, εἶτα δὲ στρατολογήσαντες καὶ εὐλογήσαντες τὴν ἱερὰν σημαίαν, τὴν φυλαττομένην εἰσέτι ἐν τῇ μονῇ τοῦ Γερμανοῦ, ἐξεπολιόρκησαν τὰ ἐγγὺς Καλάβρυτα καὶ ἠλευθέρωσαν αὐτὰ πρῶτα ἰδόντα τὸ φῶς τῆς ἐλευθερίας τῇ 24 Μαρτίου 1821. Ἡ μονὴ κατόπιν ἐκάη ὑπὸ τοῦ Ἰμβραήμ καὶ μόνον ὁ ναῖσκος ἐτοιμόρροπος τῆς τότε μονῆς σώζεται, ἐν ᾧ μετὰ σεδασμοῦ ἀπλέτου καὶ συγκινητικῆς ὑπερηφανίας ἀσπάζεται τις τὴν ὡραίαν πύλην, ἀφ' ἧς ὁ Γερμανός ἐν καταλυκτικῇ δοξολογίᾳ ἠυλόγει τὴν σημαίαν, τοὺς ἀγωνιστάς καὶ τὸν ἀγῶνα καὶ ἐπεκαλεῖτο τὴν θείαν ἀντίληψιν πρὸς σωτηρίαν τοῦ ἐπαναστάντος γένους. Κατόπιν ἡ μονὴ ἀνεκτίσθη ἐγγύτατα τῆς πρώτης, ὅπου νῦν καὶ μεταξὺ πολλῶν ἔχει καὶ τὴν κάραν τοῦ Ἀγίου Ἀλεξίου.

Ἵνα ὁμῶς ἀνέλθῃ τις εἰς τὰ Ἀροάνια, ἀπαιτεῖται πλέον ἀντοχὴ καὶ κόπος μέγας, διότι ἀπὸ τῶν Καλαβρύτων θὰ βαδίζῃ ἐπὶ 7 ὥρας ἀνερχόμενος ἢ διὰ τῶν Σουδενῶν καὶ τῆς Βρύσεως τοῦ Παυλίου ἢ διὰ τοῦ λεγομένου Ξηροκάμπου, μέχρις οὗ φθάσῃ εἰς τὴν κορυφὴν· εἶναι ὁμῶς βαταὶ ὅπωςδὴποτε αἱ ὁδοί, ὥστε δύναται τις καὶ ἐπὶ ἡμιόνου νάναβῃ. Τρίτη ἀνάβασις εἶναι ἀπὸ τῶν Μαζείκων, δηλ. ἀπὸ νότου, διὰ τοὺς ἐκεῖθεν ἐπισκεπτομένους τὰ ὄρη.

Τὰ Ἀροάνια δὲν εἶναι σειρὰ ὀρέων καὶ πολλαὶ διακλαδώσεις, ἀλλ' εἶναι ὄρος μονοκόμματον, τὸ ὁποῖον τὰ μὲν πλάγια πανταχόθεν ἔχει ἀποτομώτατα καὶ ἀποκρημνότατα, κατὰ δὲ τὴν κορυφὴν ἀποτελοῦσιν ἐν ὀροπέδιον, ἔχον πλάτος 5 περίπου χιλιομέτρων καὶ ἴσον μῆκος, μακρόθεν δὲ θεωρούμενα φαίνονται ἀποτελοῦντα ἓνα κῶνον ὑψούμενον μέχρι τοῦ αἰθέρος· καὶ κατὰ μὲν τὰς πέριξ κλιτῦς τὸ ἔδαφος εἶναι σκληρότατον καὶ πετρῶδες ἐκ τοῦ σκληροῦ ἀσβεστολιθίνου πετρώματος, ἀλλὰ τὸ ὀροπέδιον τῆς κορυφῆς παραδόξως ἔχει ἔδαφος μαλακόν, καὶ μάλιστα ἐν τῇ θέσει Πανηγυρίστρχ, ὅπου ἄλλοτε οἱ πέριξ μετὰ χορῶν καὶ τυμπάνων ἀνερχόμενοι ἐπανηγύριζον τὴν μνήμην τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ. Ἐπίσης κατὰ τὰς χαμηλοτέρας ὑπωρείας των εἶναι πλήρη ἐλατῶν καὶ ἄλλων

δένδρων, ἐπὶ τῆς κορυφῆς ὁμῶς καὶ τῶν λαιμῶν τοῦ ὄρους οὐδὲν φυτὸν φύεται ἐκ τοῦ ψύχους, ἀλλ' εἶναι λευκότερον τὸ ἔδαφος ἐκ τῶν χιόνων καὶ τῶν πετρῶν. Μόνον δὲ ἀπὸ Μαΐου ἕως Αὐγούστου φύονται ἐκεῖ ἄκανθαι καὶ ἄλλα εἶδη χόρτων θρεπτικώτατα εἰς τὰ ποιμνία καὶ ἄλλα ζῶα, ἃ ἐκεῖ ἀναδιβάζουσι κατὰ τὸν χρόνον ἐκείνον· ἡ δὲ χιών ἀπὸ Σεπτεμβρίου μέχρι Μαΐου καλύπτει ἅπαν τὸ ἔδαφος, μόνον δὲ κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας κατὰ μεγάλους ὄγκους περιορίζεται εἰς τὰς φάραγ- γας καὶ τὰ ὑπόσκια, εἶναι ὁμῶς καὶ τότε πάντοτε ἄφθονος. Περιέργως δέ, ἐνῶ ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ἄλλων ὄρέων δὲν παρατηροῦνται πηγαί, ἀλλὰ κατὰ τὰς ὑπωρείας, ἐν Ἀροανίοις, ἐν αὐτῷ τῷ ὄροπέδιῳ τῆς κορυ- φῆς, ὑπάρχουσι πολλαὶ πηγαὶ μικραὶ, ὀλίγῳ δὲ χαμηλότερον πλείονες καὶ ἀφθονώταται· ἡ θερμοκρασία τοῦ ὕδατος τούτου εἶναι 5 — 7° ὑπὲρ τὸ μηδέν, ἀπάντων δὲ ψυχρότερον εἶναι ἢ λεγομένη Βρύσις τοῦ Πουλιῦ κατὰ τὰς Δ. ὑπωρείας καὶ ἢ τῆς Στυγὸς κατὰ τὰς Ἀνατολικάς.

Ἀπὸ Ὀκτωβρίου μέχρις Ἀπριλίου ψυχὴ ζῶσα δὲν ὑπάρχει ἐκεῖ· καὶ τὰ πτηνὰ καὶ τὰ ἄγρια θηρία, λύκοι, ῥῆσοι, ὄρνεα, κατέρχονται εἰς σπήλαια τῶν ὑπωρειῶν. Ἀλλ' ἐν θέρει ἢ ἐκεῖ διαμονὴ ἐν μέσῳ τῆς ἀγρίας φύσεως εἶναι τερπνοτάτη μεθ' ὅλον τὸ ψῦχος τῆς νυκτός· ἡ κιτρίνη βραστογαλιὰ καὶ τὸ βραστὸν κρέας παρασκευαζόμενον καταλληλότερα ὑπὸ τῶν ἐκεῖ ποιμένων καὶ πάντα τὰ γαλακτερά εἶναι νοστιμώτατα, συνοδευόμενα καὶ ὑπὸ τοῦ ψυχροτάτου καὶ γευστικωτάτου ὕδατος. Ὑπάρ- χει δ' ἐκεῖ καὶ ἐν ἔθιμον καταδεικνύον, πόσον διατηρεῖται παρὰ τῷ ἑλλη- νικῷ λαῷ ἡ φιλοξενία, αἰώνιον κτῆμα τῆς φυλῆς μας. Τὰ Ἀροάνια νέμονται ποιμένες ἐκ Μαζείκων. Ἡ κοινότης τῶν Μαζείκων ἐχάρισεν εἰς αὐτοὺς τὴν πληρωμὴν τοῦ φόρου τῆς νομῆς ἐπὶ τῷ ὄρφ νὰ περιποιῶν- ται τοὺς ἐπισκεπτομένους αὐτὰ ξένους, πολλοὶ δ' ἀνέρχονται ἐκεῖ κατὰ τὸ θέρος ἡμεδαποί, ἀλλὰ καὶ ἄλλοδαποί, χάριν τῶν ὑδάτων κυρίως τῆς Στυγός. Διὰ τοῦτο μόλις φθάσητε ἐκεῖ, ὁ πρῶτος ποιμὴν, ὃν θὰ συναν- τήσητε, θὰ σᾶς παραλάβῃ, θὰ σᾶς ὀδηγήσῃ πανταχοῦ καὶ εἰς τὰ ὕδατα, θὰ σᾶς παράσχῃ ὅ,τι θέλετε ἐκ τοῦ ποιμνίου του καὶ ἄμνόν, ὅταν εἰσθε πολλοί, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης πληρωμῆς· οὐδὲ παρὰ ξένων περιηγητῶν ἐλαβόν ποτε χρήματα, ὅπερ ἀναγράφουσιν ἐνθουσιῶντες οἱ Εὐρωπαῖοι. Ἐπειδὴ δ' εἶναι καὶ ἐγγράμματοι οἱ πλείστοι, σᾶς ὀδηγοῦσι καὶ τοπο- γραφικῶς ἀνά τὰ ἄγρια ἐκεῖνα ὕψη.

Ὑπὲρ τὸ ὄροπέδιον, τὸ ἐπὶ τῆς κορυφῆς, ἀνυψοῦνται τέσσαρες λοφί- σκοι ἢ κίχιδες, ὁ Ἅγιος Ἡλίας πρὸς Ν. ἀπὸ τοῦ ὁμωνύμου ναΐσκου, ἡ

Νεραϊδόρραχες, τὸ Νεραϊδάλωνον καὶ ἡ Ψηλὴ Κορφή, τὸ ὕψιστον σημεῖον συμπάσης σχεδὸν τῆς Πελοποννήσου. Ἐπὶ ταύτης τῆς κορυφῆς καὶ ἐν γένει ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν Ἀροανίων τὸ θέαμα εἶναι ἑκτακτον· διότι ἐκεῖθεν καθαροῦ ὄντος τοῦ οὐρανοῦ κάτοπτά εἰσιν εὐκρινῶς τὰ πλεῖστα τῶν πέριξ παραλίων τῆς Πελοποννήσου, αἱ πλεῖσται τῶν τοῦ τε Αἰγαίου καὶ τοῦ Ἰονίου πελάγους νήσων, ἅπασα ἡ μεσημβρινὴ παραλία καὶ τὰ ὕψη τῶν ὀρέων τῆς Στερεᾶς, πολλὰ χωρία καὶ πόλεις ἐντὸς τῆς Πελοποννήσου, ὁ Πειραιεὺς καὶ ἡ πρωτεύουσα τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου, δι' ἰσχυροῦ δὲ τηλεσκοπίου καὶ αἱ θρακικαὶ καὶ αἱ ἐν τῷ Αἰγαίῳ παραλῖαι, καθὼς καὶ ἡ Κρήτη· νομίζει δέ τις καθήμενος ἐπὶ τῆς κορυφῆς ταύτης καὶ ἀνεφέλου ὄντος τοῦ περιέχοντος ὅτι κάθεται ἐπ' αὐτοῦ τοῦ οὐρανοῦ βλέπων ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ τὸν κόσμον ὅλον, ἐκ τούτου δ' ἀκριβῶς δυνάμεθα νὰ ἐγκολπωθῶμεν τὴν περὶ Ὀλύμπου καὶ τῶν θεῶν αὐτοῦ φαντασίαν τῶν ἡμετέρων προγόνων. Ἐν περιπτώσει δὲ νεφελώσεως τῆς ἀτμοσφαίρας βλέπει τις ἐντεῦθεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ ἀναβαίνοντα ἀπὸ τοῦ βάθους τῶν ὑπωρείων καθέτως τὰ ἀπὸ τῶν ἀναθυμιάσεων ἀνερχόμενα νέφη, ἄνωθεν αὐτῶν ἰστάμενος. Περιεργότατον δ' ἐνταῦθα φαινόμενον εἶναι καὶ ὁ ἐκ τοῦ βάθους τῆς τοῦ Αἰγαίου θαλάσσης οἶονεὶ ἀναδυόμενος μετὰ τὸ λουτρὸν αὐτοῦ ἥλιος· ἡμίσειαν δηλ. περίπου ὥραν πρὸ τῆς συνήθους ἀνατολῆς καὶ καθ' ὃν χρόνον οἱ ἐν ταῖς ὑπωρείαις τόποι ὑπὸ τῆς νυκτικῆς πέπλου εἰσέτι ἐπικαλύπτονται, διαφαίνεται ἀπὸ τῆς Ὑψηλῆς Κορυφῆς, χωρὶς οὐδαμῶς νὰ προσβάλλῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς διὰ τῶν ἀκτίνων αὐτοῦ, ἀσκαρδαμυκτεὶ ὁρῶμενος ὁ ἥλιος, ἡρέμα ἀναφαινόμενος πρῶτον μὲν ὡς λεπτοτάτη τις ὑπέρυθρος ἀκίς, μετὰ ταῦτα δ' ὡς ὄγκος μέγας ὑπέρυθρος, εἶτα δ' ὡς καθαρὸς ἐρυθρὸς πίθος μετὰ τῶν ῥαβδώσεων καὶ τοῦ ἐλλειψοειδοῦς αὐτοῦ, κατόπιν δ' ἐν εἵδει ἐπιπέδου λευκώματος ἄνευ φωτοβόλων ἀκτίνων, εἶτα δ' ὡς ἐπίπεδον κάτοπτρον καὶ μετὰ πανίνου ἐκ τῶν ἐμπροσθεν ἐπικαλύμματος ταχύτατα κινουμένου καὶ ἐν μέρει ἀποκαλύπτοντος τὰς ἀκτινοβόλους αὐτοῦ λάμψεις, καὶ τέλος μετὰ τὴν φυγὴν τοῦ πέπλου βλέπει τις τὸν κυρίαρχον τοῦ φωτὸς μεγαλοπρεπῆ πλέον, ἀκτινοβόλον, θερμὸν καὶ λαμπρόν, καὶ τότε βλέπομεν ἡμεῖς αὐτὸν ἐπὶ τῶν κορυφῶν, ἂν' οὐ δηλ. παρέλθῃ ἀρκετὸν διάστημα ἀπὸ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως.—Ἐγὼ δ' ἐπὶ πλέον κατὰ τινὰ τῶν ἐκεῖ ἐπισκέψεών μου παρέστην καὶ πρὸ ἄλλου θεάματος. Ἐκαθήμεθα ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ περὶ τὴν δύσιν, ὅτε βλέπομεν κάτωθεν ἡμῶν ἐν Μαζείκοις καὶ τοῖς πέριξ νὰ βρέχῃ, δηλ. ὑπὸ τοὺς πόδας

ἡμῶν, ἐνῷ ἡμεῖς εἶχομεν καθαρώτατον καὶ καυστικώτατον ἥλιον· εἵμεθα δηλ. ὑπεράνω τῶν νεφῶν, ἅτινα χαμηλώσαντα ὑπὸ τοὺς πόδας μας ἔβρεχον ἐν Μαζείκοις.

Παραπλεύρως τῆς Ὑψηλῆς Κορυφῆς ἄρχεται κατὰ τὴν ΒΑ. κατωφέρειαν μία μεγάλη φάραγξ, ἥτις ἀποτόμως σχίζουσα τὴν κατωφέρειαν κατέρχεται ἀποτομώτατα εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Νωνάκριδος. Ἐντὸς τῆς φάραγγος ταύτης περὶ τὰ 200 μέτρα κάτωθεν τῆς κορυφῆς βράχος καταπεσὼν ἀνέσφαξε κοίλωμα καὶ ἐσχημάτισε μικρὰν λίμνην, Λοῦτσαν νῦν καλουμένην, καὶ κρύπτειν πάντοτε πλήρη χιόνος οὖσαν, εἰς ἣν χιλιάδες Καλαβρυτινῶν εἶχον καταφύγει κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Ἰμβραήμ, καταστραφέντων τῶν πλείστων τῷ 1826. Ὀλίγω δὲ χαμηλότερον κατερχόμενός τις διὰ καταρριχήσεως, διότι ἡ ὀρθοβασία εἶναι δυσχερεστάτη, εὐρίσκεται ὑπὸ τὰ ὕδατα τῆς Στυγός. Ταῦτα πηγάζουσιν ἐκ μιᾶς πηγῆς ἀναβλύζουσιν ἐπ' αὐτῆς τῆς κορυφῆς τεραστίου βράχου, μιᾶς ὁκτὸς περίπου καὶ 5⁰ θερμοκρασίας, καὶ ἅμα πηγάζοντα ἐν θέσει μόνον ἐκ τῶν ὑπερθευ τοῦ βράχου μόλις προσιτῇ κρημνίζονται εὐθὺς πρὸς τὰ κάτω εἰς βάθος 300 περίπου μέτρων· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ βράχος ἐν τῷ καθέτω αὐτοῦ κόμματι εἶναι λίαν ἀνώμαλος, συντρίβονται καὶ διασχίζονται καὶ ἀπολεπτύνονται· ἐπ' αὐτοῦ τὰ ὕδατα, ἐξανεμιζόμενα δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ πάντοτε πνέοντος ἐκ τῆς κάτωθεν φάραγγος ἀνέμου καὶ ἀρκούντως ἐξατμίζόμενα καταπίπτουσι τέλος κατὰ λεπτοτάτας σταγόνας εἰς τὴν ρίζαν τοῦ βράχου, βρέχοντα ὡς λεπτὴ βροχὴ ἐκτασιν ἐνὸς περίπου στρέμματος· ὥστε τὸ κατὰ σταγόνας πίπτον ὕδωρ εἶναι πολὺ ὀλιγώτερον τοῦ ἐν τῇ ἄνω πηγῇ, δὲν παρουσιάζει δὲ πλέον τὴν θερμότητα τῆς ἄνω πηγῆς· ἡ κατάστασις δ' αὕτη φαίνεται τοιαύτη μόνον θέρους, διότι κατὰ τὸν λοιπὸν χρόνον εἶναι ἀδύνατος ἡ ἐκεῖσε μετάβασις διὰ τὴν ἀφθονίαν τῶν χιόνων. Ἀλλ' ἐν τῇ ρίζῃ τοῦ βράχου πηγάζει καὶ πολὺ ἄλλο ὕδωρ, ὅπερ μετὰ τῶν σταγόνων ἐνούμενον ὀλίγον κατωτέρω διὰ μέσου λαβυρίνθου ὀγκολίθων ἐξαφανίζεται καὶ ὑπὸ τὴν γῆν καὶ χαμηλότερον εἰς 2 ὥρων ἀπόστασιν κατὰ τὴν πεδιάδα τῆς Νωνάκριδος ἀναβλύζει ἀφθονώτερον ὡς ἀρχὴ τοῦ Κράθιδος ποταμοῦ (νῦν ποταμίου τῆς Ἀκράτης). Ἄλλοτε ὁμῶς φαίνεται ὅτι ἀμέσως πηγάζον τὸ ὑπὸ τὸν βράχον ὕδωρ ἐχάνετο μετὰ τοῦ καταπίπτοντος ὑπὸ τὴν γῆν καὶ ἐντεῦθεν ἐπιστεύετο ὅτι ἐχάνετο εἰς τὸν Ἄδην δι' ὁπῆς, δι' ἧς καὶ εἴσοδος εἰς Ἄδου ὑπάρχουσα παρ' αὐτοῖς ἐπιστεύετο. Ἐπὶ δὲ τῆς πέτρας τοῦ βράχου κάτω εἶναι ἐγκεχαραγμένα ἱκανὰ ὀνόματα ἡμεδαπῶν καὶ ἄλλοδαπῶν περιηγητῶν ἐπισκεφθέντων τὸν παράδοξον ἐκεῖνον χώρον,

ὅπου κυρίως θαυμάζει τις τὸ μεγαλεῖον τῆς φύσεως ἐν φρικώδει ἐρημίᾳ, ἐν βράχοις πελωρίοις καὶ ἐν κατωφερείαις ἀποκρημνοτάταις, ἐν ψύχει ἀφορήτῳ καὶ ἐν ἀγριότητι ἀπαισίᾳ.

Τὸ ὕδωρ τῆς Στυγὸς σήμερον λέγεται ὑπὸ τῶν ἐγγχωρίων *Μαυρορέοι*, διότι τὸν ἵπ' αὐτοῦ ἐν τῇ καταπτώσει βαντιζόμενον βράχον ἔχει καταστήσει μαῦρον. λέγεται δ' ὁμῶς καὶ *ἀθάνατο νερό*, καὶ ἐπιστεύετο μέχρι τινὸς ὅτι θάνατον προξενεῖ εἰς πᾶν ζῶον καὶ ἄνθρωπον πίνοντα ἐξ αὐτοῦ, ἐνῶ δὲν εἶναι εἰ μὴ ψυχρότατον ὕδωρ, ὡς καὶ τὸ τῶν λοιπῶν πηγῶν τῶν κειμένων παρὰ τὴν κορυφὴν τῶν Ἀροανίων, ὅποιαί εἶναι ἡ βρύσις τοῦ Λέχου, ἡ κοκκίνη βρύσις, οἱ Φοῦρνοι, ἡ βρύσις τοῦ Πουλιού, ἡ καὶ ψυχροτάτη πασῶν, καὶ ἄλλαι, θερμοκρασίας 5 μέχρις 7⁰ καὶ βλαβεραὶ βεβαίως εἰς τοὺς ἐκ θερμῶν κλιμάτων ἀναβαίνοντας ἐκεῖσε, ἐὰν πίωσιν ἀποτόμως πολὺ ὕδωρ, διὰ τὴν ψυχρότητα.

Ἀλλὰ τὸ λίαν ἐκτακτον τῆς θέσεως καὶ τῶν ὑδάτων ἐν τῇ γονίμῳ φαντασίᾳ τῶν ἀρχαίων ἡμῶν προγόνων ἐδημιούργησεν ἀλλοκότους μὲν ἀλλὰ καὶ ωραίας ιδέας περὶ τῶν ὑδάτων τούτων, φαίνεται δ' ὅτι καὶ ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Ἡσίοδος καὶ ὁ Ἡρόδοτος ἴσως, καὶ ὁ Πausanias ἀναμφιβόλως, ἐπεσκέφθησαν αὐτά. Ὁ Ὅμηρος πλεισταχοῦ καλεῖ τὸ ὕδωρ τῆς Στυγὸς «κατειβόμενον», δηλ. κατασταλάζον, εἰς ὃ καὶ οἱ ἀθάνατοι ὠμνουν τὸν μέγιστον ὄρκον· ὁ Ἡσίοδος (Θεογον. 785 καὶ 805) καλεῖ αὐτὸ «ὕδωρ ψυχρόν, ὅτ' ἐκ πέτρας καταλείβεται ὑψιβάτοιο» καὶ «Στυγὸς ἄφθιτον ὕδωρ ὠγύγιον, τὸ δ' ἴησι καταστυρέλου διὰ χώρου», ἐξ οὗ καὶ ἡ Ἴρις ἐν χρυσῷ ποτηρίῳ εἰς τοὺς θεοὺς πρὸς πόσιν προσέφερε· κατὰ δὲ Pausanias, πολλὰς παραδόσεις περὶ αὐτοῦ μνημονεύοντα, τὸ ὕδωρ τοῦτο οὐ μόνον ἦτο ὀλεθρίον εἰς πάντας τοὺς πίνοντας, ἀλλὰ καὶ ὅ,τι ἐρρίπτετο εἰς αὐτό, οἶον ὕαλος, κρύσταλλος, λίθινα καὶ κεράμεια σκεύη, ὅστ' αἰ, κέρατα, σίδηρος, χαλκός, μόλυβδος, ἄργυρος, ἤλεκτρον, χρυσός κτλ., ἢ ἐτήκετο ἢ συνετρίβετο ἢ ἐσήπετο καὶ μόνον ὁ ὄνου τοῦ ἵππου καὶ τοῦ ὄνου δὲν ἐβλάπτοντο ὑπ' αὐτοῦ, ἐξ οὗ καὶ ἠντλεῖτο ἐντὸς ὀνύχων ἵππου ἢ ὄνου καὶ φυλαττόμενον ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς δηλητήριον, δι' οὗ καὶ κατὰ τινὰ παράδοσιν μνημονευομένην παρὰ Πλουτάρχῳ (ἐν βίῳ Ἀλεξάνδρου) ἐδηλητηριάσθη ὁ μέγας Ἀλέξανδρος. Καθ' Ἡρόδοτον ὁ ἐξορισθεὶς ἐκ Σπάρτης βασιλεὺς Κλεομένης μεταβὰς εἰς τὴν ἐγγὺς Νώνακριν προσεπάθει νὰ ἐξεγείρῃ τοὺς Ἀρκάδας κατὰ τῆς Σπάρτης ὀρκίζων αὐτοὺς εἰς τὰ ὕδατα τῆς Στυγὸς, ἃ ἐπίσης περιγράφει. Κατὰ Στράβωνα (399) εἶναι τοῦτο «λιθάδιον ὀλεθρίου ὕδατος νομιζόμενον

ιερόν». Πλείστοι δὲ συγγραφεῖς σχετίζουσιν αὐτὸ πρὸς τὸν Ἄδην, ὡς ὁ Στάτιος (Θηβ. Δ'. 291), Ὀβίδιος (Μεταμ. ΙΕ'. 332), Λακτάντιος (ΙΕ'. 23), Πλίνιος (φυσ. ἱστορ. Β'. 106) κλ., λέγοντες ὅτι εἶναι βλαβερόν, κατ' ἄλλους δ' εἶναι βλαβερόν μόνον, ὅταν πίνηται τὴν νύκτα.

Ὡστε ὁ περὶ Στυγὸς μῦθος, ἐνῶ ἦτο ἐν ἀρχῇ τοπικὸς τῆς Ἀρκαδίας, καὶ μάλιστα τῆς ἀρκαδικῆς Ἀζανίδος (δηλ. τῶν ἐγγύς πόλεων Νωνάκριδος, Φενεοῦ, Κυναίθης, Λουσῶν, Κλείτορος, Ψωφίδος, Πάου κτλ.), σὺν τῷ χρόνῳ ἐγενικεύθη καὶ κατέστη πανελλήνιος. Ἄλλ' ἡ ἐγχώριος παρὰ τὰ Ἀροάνια παράδοσις διεφύλαξεν ἱκανῶς τοὺς περὶ τοῦ ὕδατος μύθους. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι καλεῖται νῦν ἀθάνατο νερό, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἐνομιζέτο θανατηφόρον, ὑπὸ τῶν ποιμένων νομίζεται νῦν ὅτι ἀκούονται κατὰ περιόδους κατὰ τὰς κορυφὰς τῆς Νεραΐδορράχως καὶ τοῦ Νεραΐδαλῶνου τύμπανα ἀλαλάζοντα, ἀπήχησις χοροῦ Νυμφῶν ἀκολουθῶν τῆς Ἀρτέμιδος ἢ καὶ Βακχῶν καὶ Μαινάδων καὶ ἄλλων ἀκολουθῶν τοῦ Διονύσου. Τὸ δὲ σπήλαιον τῆς Λούτσης, περὶ οὗ ἄνω εἵπομεν, εἶναι κατὰ τὴν ἐγχώριον παράδοσιν ἡ κολυμβήθρα τῶν Προϊτίδων. Αἱ θυγατέρες δηλ. τοῦ βασιλέως τοῦ Ἄργους Προΐτου παραφρονήσασαι καὶ ἐξ ἀνθρωποφοβίας μανεῖσαι κατέφυγον εἰς τὸ σπήλαιον τοῦτο, ὁπόθεν ἐξερχόμεναι ἔτρεχον ἀνὰ τὰς κορυφὰς τῶν Ἀροανίων, μέχρις οὗ ὁ Μελάμπους θεραπεύσας αὐτάς καὶ ἐξαγαγὼν ἐκ τῆς ἀγριότητος ὠδήγησε καὶ καθηγίασεν ἐν τῷ ἐγγύς ναῶ τῆς Λουσιάτιδος Ἀρτέμιδος (παρὰ τὰ νῦν Σουδενά), δηλ. ἐπανήγαγεν αὐτάς ἐκ τῆς Στυγίας ἐρημίας εἰς τὸν εὐθυμον τῶν τελετῶν βίον τῶν Ἑλλήνων.

Πρὸς Α. τῶν Ἀροανίων καὶ οἶονεῖ παραφυάδες αὐτῶν εἶναι τὰ ὄρη Κρᾶθις καὶ Πεντέλεια καὶ Ὀρυξίς (νῦν Γαρδίκιον, Νησίον, Τουρτοβάννα), πρὸς Α. δὲ τούτων ἀπλοῦται ἡ περιώνυμος λίμνη τῆς Φενεοῦ, παρ' ἣν καὶ τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας φερωνύμου πόλεως, καὶ πέραν αὐτῆς πρὸς τὰ ΒΑ. ὑψοῦται ἡ πολυκόρυφος Κυλλήνη (Ζύρια). Ἄλλων δὲ παλαιῶν πόλεων ἐρείπια ἐν τῇ νῦν ἐπαρχίᾳ τῶν Καλαβρυτῶν γνωστὰ καὶ ἄξια ἐπισκέψεως εἶναι τὰ τοῦ Κλείτορος (παρὰ τὰ νῦν Μαζεῖκα), Ψωφίδος (νῦν Τριπόταμα), Πάου (παρὰ τῷ νῦν Σκουπίῳ), Κυναίθης (παρὰ τὰ νῦν Καλάβρυτα), Λουσῶν (παρὰ τὰ νῦν Σουδενά) καὶ Νωνάκριδος (παρὰ τὸν νῦν Σόλον), πασῶν πόλεων τῆς ἀρχαίας Ἀρκαδίας.